

**Mag. Milan Čotar**

Zavod RS za šolstvo

## ZAKAJ PRAVILNIKI IN KAKŠNI NAJ (NE) BODO!

Pravilniki so akti, ki vsebujejo pravila; ta pravila naj bi urejala področje, ki ga pravilnik pokriva. In zakaj so pravilniki potrebni? Navajam le nekaj razlogov, ki izhajajo iz izkušenj šolske prakse in ki so po mojem mnenju bistveni za normalen potek šolskega dela.

- a) Šolska dejavnost poteka izključno na odnosih med ljudmi, zato so v šoli zelo verjetne različne situacije, ki jih vnaprej ne moremo predvideti. Da bi se izognili uničujočim konfliktom, je potreben sistem pravil, ki omogoča, da v različnih situacijah in primerih ravnamo enako (ali podobno). V šolo vstopajo različni udeleženci z različnimi izkušnjami, ki jim omogočajo različno gledati na dogajanja v šoli.

Zaradi tega različno ocenjujejo šolo, njeno delo in možnosti. Poleg tega so udeleženci različnih in različno močnih interesov, ki jih želijo v šoli uresničiti. Če so ti interesi premočni, jih je možno uresničiti le na račun drugega. Dobra pravila to onemogočajo.

- b) V osnovnih in srednjih šolah so učenci in dijaki večinoma mladoletni, zato v pravnem pomenu zastopajo njihove interese starši. Šolniki pa vemo, da interesi otrok in njihovih staršev niso vedno enaki. Praviloma starši ocenjujejo šolo dolgoročno: kako in koliko bo omogočila njihovim otrokom življenjsko afirmacijo (tudi ekonomsko integracijo), medtem ko mladi niso vedno pripravljene kratkoročne koristi povezovati z dolgoročnimi življenjskimi cilji. Tako se lahko v šoli zgodi, da imamo na istem interesnem področju (otroci, starši) različne interese in različna stališča. Za šolo je to področje negotovosti, ki mu zlepa ne moremo do živega, zato imajo tudi tukaj jasna pravila pomembno vlogo.

- c) S pravili urejeno šolsko področje pomeni za vse udeležence tudi možnost zadovoljevanja temeljne potrebe po varnosti. V tako urejenem okolju se namreč povečuje predvidljivost različnih možnosti in s tem varnost posameznika, saj lahko vsakdo skladno s pravili usmerja svoje ravnanje in ima možnost izogniti se neljubim situacijam.

- č) Šola lahko usodno vpliva na življenjske možnosti posameznika, saj odloča o njegovem uspehu in neuspehu, o napredovanju v ta ali drug program; v času šolanja se posameznikove možnosti večajo ali zmanjšujejo. V pravno neurejenem okolju lahko pride do kršenja otrokovih (človekovih)

pravic. Pravila morajo omejevati tudi institucionalno moč šole v razmerju do posameznikov.

Pravila so le del sistema in sama po sebi še ne zagotavljajo uspešnega delovanja kakega področja, lahko pa omogočajo, da se kaka dejavnost uspešno razvija. Skupaj z drugimi elementi dejavnosti vplivajo pravila na kakovost izvajanja te dejavnosti. Dobra pravila so pomembna prvina kakovosti šole, čeprav šola le posredno vpliva na oblikovanje teh pravil. Nenehne spremembe v šoli in v okolju šole spreminjajo prvine šolske dejavnosti. Temu bi se morali prilagajati tudi pravilniki: opuščati neživljenjska pravila in na novo opredeliti vedno nove prvine, ki jih prinaša življenje. Praviloma se sistem (država, ki določa pravila) odziva z zamudo, zato se pogosto dogaja, da šola neustrezna (zastarela) pravila zavestno krši ali si jih prilagaja, sama pa oblikuje svoja pravila za nove situacije, kjer »sistem« zamuja. Taka praksa pri nas ni nova, pomeni pa lahko pozitivno prilagajanje potrebam življenja in šola sama (šolska praksa) postori to, kar ni pravočasno storila država, predstavlja pa lahko tudi nevarno samovoljo, ki lahko ogroža varnost udeležencev šole.

Katerim merilom naj ustrezajo pravila, da bi omogočala uspešno dejavnost in kakšna ne smejo biti? Navajam nekaj opažanj ob delu na šolskem področju.

- a) Pravilniki bi morali že med nastajanjem vključevati vse udeležence, da se že v tej fazi ustrezno (to je pravično, kolikor je mogoče) razrešijo temeljni konflikti. Pri tem je pomembno, da imajo vsi zainteresirani enako možnost vplivanja. Če se oblikujejo pravila v razmerah, ko je posamezen udeleženec šole družbeno privilegirani, bodo pravila sledila tej privilegiranosti in tudi usahnila z njo. Tako lahko vnaprej podvomimo v pravilnik o ocenjevanju, ki ga oblikujejo le ocenjevalci; enaka usoda bi doletela pravilnik o šolskem redu, ki bi ga oblikovali le starši. Prvo merilo, da pravila kako področje zares urejajo, se kaže v tem, da vključuje interese, vidike, stališča vseh udeležencev. Za zdajšnje pravilnike tega ne moremo vedno trditi. Tako si je npr. šola »izborila« pravico, da pisni izdelek, ki nastane ob ocenjevanju znanja, ostaja v šoli; starši ga lahko dobijo le na posebno zahtevo, in še to le fotokopijo. Prevladalo je stališče šol, da učenci (in starši) lahko doma popravijo napisane izdelke in kasneje uveljavljajo



v šoli višjo oceno, v ozadju pa je seveda interes, da učitelj ne bi vedno znova pripravljajl novega nabora nalog (!). V prvem primeru gre za (nezakonite) izjeme, v drugem pa za parcialne interese učiteljev. Pravilnik ne bi smel uzakoniti izjemnega in parcialnega interesa na račun temeljnega in naravnega. To pomeni, da je izdelek, ki je nastal v fazi preverjanja ali ocenjevanja znanja, učenčeva intelektualna lastnina, če pa ga šola potrebuje, naj ga z dovoljenjem učencev (staršev) fotokopira. Ali: pravilo, ki do konca varuje le eno stran in drugi prepušča, da se »znajde po svojih močeh«, ne more zdržati kritične presoje. Podobno napako bi zagrešili, če bi npr. sprejeli pravilo, da mora učitelja, ki ima težave pri ocenjevanju, spremljati pri tem delu dvočlanska komisija ali pa kar sam ravnatelj. Starši bi lahko v takem ukrepu videli varnost za svoje interese.

- b) Pravila naj bodo tudi strokovno korektna; tako bi npr. moral pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja vključevati sodobne poglede na znanje, učenje in poučevanje, kazati resnično stanje ter pričakovanja področja. Le tako lahko pravilnik omogoča razvoj področja. To pomeni, da je nastajanje dobrega pravilnika domena skupine, kjer so dobri didaktiki, dobri učitelji praktiki, poznavalci izobraževalnega sistema in pravniki. T. i. strokovna javnost sicer lahko oblikuje svoje predloge, a ni nujno, da so upoštevani v pravilniku, saj je ena od nalog pravilnika prav omejevanje (pre)velikih interesov tega ali onega dela »strokovne javnosti«. Glasnost ne more biti merilo za vključenost. Odločilno vlogo pri oblikovanju pravil morajo imeti strokovnjaki različnih področij, potem ko so vsi udeleženci primerno definirali svoje interese. Sem spada tudi postopek nastajanja pravilnika, ki daje nekemu prednost. Tako je npr. MŠŠ na zadnjem portoroškem srečanju z ravnateljmi (2000) ponudilo ravnateljem v razpravo Pravilnik o šolskem redu. Že vnaprej bi lahko predvideli, da se bo razprava zelo hitro osredotočila na ukrepe. Tako se je tudi zgodilo (vsaj v delavnici, kjer sem sodeloval). Šola želi obvladovati situacije, želi dobiti za to ustrezno orodje, želi biti arbiter, zato jo

(ravnatelje) predvsem zanima, kaj storiti, ko nek ukrep »odpove«, ... kaj pa, če tudi to ne vzdrži, ... koliko ur sme manjkati, da se zgodi to in to ... Pravilnik o šolskem redu je za večino ravnateljev inštrument za vzpostavljanje reda in obvladovanje možnih situacij. Ravnatelj je namreč v šoli prvi, ki odgovarja za normalno izvajanje šolske dejavnosti, zato ga še posebno zanimajo »poslednje reči«. To je zagotovo normalno in pričakovano stališče ob trenutnem razumevanju vzgoje v šoli. Nekoliko širši strokovni pogled na to vprašanje nam pokaže, da je Pravilnik o šolskem redu še močno povezan z vzgojo v šoli. Vzgoja pa je proces, ki traja, vzgojni ukrepi so v najboljšem primeru le del tega procesa, ne pa proces sam. Temeljni del tega procesa je npr. prav ozaveščanje potrebe po pravilih ter oblikovanje in sprejemanje pravil kot nekaj razumnega in nujnega, da bi zagotovili vsem udeležencem predvidljivo in varno okolje. V ta proces naj bo vključen vsak posameznik, vsaka generacija, vedno znova ... In če pravilnik preveč ureja le področje sankcij, drugo pa zanemarja, je strokovno sporen in v nasprotju s temeljnimi cilji šole in onemogoča kakovostno izvajanje dejavnosti.

- c) Pomembna prvina učinkovitosti pravil so tudi okoliščine, v katerih se kaj dogaja. Če »duh« pravil ne živi v okolju, kjer se ta izvaja, bodo vsi, ki si prizadevajo za uresničevanje takih pravil, neučinkoviti, neuspešni in osmešeni. Tako smo se na že omenjenem posvetu z ravnateljmi pogovarjali, kako naj učenci, učitelji in starši skupaj oblikujejo dogovore, ki naj bi potlej bolj držali. Že pri naslednji točki pa smo poslušali več nezadovoljnih ravnateljev, ki so državi očitali, da se ne drži dogovorjenih (in podpisanih) obveznosti. Zakaj naj zavezuje mene, kar država krši?!
- č) In končno: stališča ljudi, ki dejavnost izvajajo (učitelji), so zelo pomembna. Pravila, ki so v nasprotju s temi stališči, ne bodo zaživela. Če jih želimo uveljaviti, moramo najprej spremeniti zakoreninjena stališča. Nedvomno je treba graditi tudi na zaupanju strokovno usposobljenim ljudem, ki v šoli delajo. Kdo so ti in kako jih spoznamo, pa je že drugo vprašanje.